

Folklor xalq həyatının əks-sədasıdır

(əvvəli 7 və 8 mart tarixli saylarımızda)

Yer üzündə var olan canlıların ən dözümlüsü insandır. İnsan yarandığı gündən həyatda qalmaq, güzəranını, keçimini saxlamaq üçün çarpışmaqdadır. Bu yolda çox məşəqqətlərdən keçir, əziyyətlər çəkir, dözümlü, uğurlar da qazanır, uğursuzluğa da tuş gəlir, amma yıxılmaz, həyatına davam edir. Bu dözümlülük, tarixən qədərle çarpışma bayatılara da təsir edir. "Fələyin dad əlindən, Olmadım şad əlindən, Yapışaydım yaxandan, çəkəydim dad əlindən", - deyibən fəryad edən və Urmunun üzüm bağındakı üzüm dənələrinin sayı qədr sinədəgi olan insan dağın belə götürə bilmədiyi dərd yükünü çəkir, zülmə dözümlü.

Bütövlükdə bayatılarda istər qafiyə yaratmaq xatirinə, istərsə də məzmununa görə yer, məkan, yurd adlarının işlənməsinə tez-tez rast gəlinir və bu adçəkmənin qanunauyğun hal olduğu anlaşılır. Bu bayatıda isə Təbrizin adını bayatı müəllifi məhz məzmununa görə işlədib:

*Saraldı bağ, dözmədi,
Bülbül güldən bezmədi,
Təbrizdən ayrı düşdüm,
Dərdimə dağ dözmədi...*

Azərbaycan-türk folklorunda - daha çox nağıllarda, əfsanə və rəvayətlərdə, dastanlarda obrazı yaradılan əfsanəvi Səməndər (Feniks) quşu ümumtürk folklorunun keçərlili quş obrazı, xilaskar qüvvəsi, kosmoqonik etiqaadın sakral onqonudur. Səməndər, Zümrüd və ya Simurq deyirlər. Bu əfsanəvi quş qəhrəmanların dostu, darda qalanların köməkçisi, zülmətdən işıqlı dünyaya gedib gələ bilən, uzaq yolu qısa müddətə uçan nəhəng bir varlıqdır. Nağıllarda təsvir edilir ki, Zümrüd quşu xeyirxah insanlara qanadından bir tük verir. Həmin tükü oda tutanda bu quş dara düşmüş adamın dadına çatır. Rəvayətə görə, "uçarkən Səməndər quşunun qanadlarından qiğilcım qopur. Bu quş ildə bir yumurta qoyub, qurbağaya oxşar bala çıxarır, özü isə alışıb yanır, həyatını balasına qurban verir. Digər rəvayətə görə, səməndər quşu odun içində yaşayır. Oddan da alışıb yanır...". Güney folklorunda Səməndər quşu obrazı ustalıqla yaradılıb:

*Əzizim, oda salmaz,
O Xoydu, o da Səlmas.
Səməndər də mənimtek
Özünü oda salmaz.*

Bu bayatının ikinci misrasında Güney Azərbaycanın Xoy, Səlmas şəhərlərinin adlarının çəkilməsi, son iki misrada isə Səməndər quşu haqqında miflərə işarə olunması yenə də məzmunun mükəmməl alınması məqsədilə bayatı müəllifinin yüksək sənətkarlıqla etdiyi bədii priyomdur. Bu möhtəşəm sənətkarlıq nümunəsinin 1-ci və 4-cü misralarında işlədilen "oda" sözü od, atəş isminin yönlük hal forması, 2-ci misradakı "o da" kəlməsində isə "o" işarə əvəzliyi, "da" isə bağlayıcıdır. Cinas qafiyə yaradan şair dərd içində alışıb-yanan soydaşının durumunu Səməndər quşu ilə qiyaslamaqla kifayətlənmiş, hətta onun alovun, atəşin içində ondan da betər yanıb kül olduğunu vurğulayıb, eyni zamanda "oda" kəlməsini iki formada işlədərək həm məzmunca, həm də formaca misilsiz bir bayatı-folklor nümunəsi yaratmağa nail olub. Əsasən adları bəlli olmayan istedad sahibləri - şairlər Güney folklorunun əsas janrlarından olan bayatıları yaradarkən əfsanə, nağıl və dastan motivlərindən, atalar sözlərindən də çox böyük məharətlə istifadə etmiş, bəhrələnmişlər.

Sevgi bayatılarında yar sorağına düşüb diyar-diyar gəzən sevdalıların, sevdinin vüsəlinə yetməyən, fələyin qəzəbinə tuş gələn və günü ah-vayla keçən nakamların, eşq düşmənlərinin zalımlığı üzündən ayrılıq qəhri çəkən aşıqların könül sızıltıları son dərəcə təsirli şəkildə bədii-poetik əksini tapır. Bu mövzulu bayatılar könlərin sarı siminə toxunaraq aşıqları, oxucuları dünən də duyğulandıraraq, bu gün də, sabah da duyğulandıracaqdır:

*Təbriz üstü Miyana,
Qızıl gülə boyana,
Oxu, bülbülüm, oxu,
Bəlkə yarım oyana...*

Bu bayatının Hüseyin Kürdoğlunun baxış bucağından dəyərləndirilməsi dörd misralıq unikal sənətkarlıq örnəyinin özü qədər təsirlidir.

(davamı növbəti saylarımızda)
Esmira FUAD,
filologiya elmləri doktoru.